

Croatica XVIII (1987) — 26/27/28 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Slobodan P. Novak

O PANIZZOLINOJ KOTORSKOJ ANTOLOGIJI IZ XVIII. STOLJEĆA

UDK 886.2(091)

Rukopisna antologija talijanske lirike što ju je Talijan Girolamo Panizzola izradio za potrebe svoga sina bila je do danas poznata samo po jednom spomenu F. M. Appendinija iz 1811. godine. Od tada se ovo djelo, koje je nastalo u Kotoru u prvoj polovici XVIII. stoljeća, smatralo izgubljenim. Već je iz Appendinijeva svjedočanstva bilo jasno da je u Panizzolinoj antologiji zastupljeno i nešto pjesama hrvatskih autora pisanih na talijanskom jeziku. U svom radu autor izvješćuje o nedavnom otkriću ove antologije, upozorava na njezin sadržaj, na zastupljenost domaćih autora Dinka Ranjine i Ludovika Paskalića, a posebnu pažnju posvećuje predgovoru u kojemu je Panizzola prilično vješto i odmjereno protumačio svoja antologičarska polazišta. Istraživanje predložaka po kojima je Panizzola obavio svoj posao omogućilo je da se iznese teza prema kojoj je najvažniji Panizzolin izvor bila opsežna i poznata Gobbijeva antologija starije talijanske lirike. U ovom radu postavlja se djelo Talijana Girolama Panizzole u okvir srodne književne djelatnosti Talijana Ferdinanda Pellegrinija, koji je pokušao u Zadru u jeku ilirizma sačiniti antologiju hrvatske poezije.

Književna se proizvodnja stranaca koji su u starijim razdobljima, zbog razloga službe ili avanturizma, živjeli u našim krajevima do danas nije ozbiljnije proučavala. Zaboravili smo tako na kolone onih u suštini raspolovljenih ljudi, Talijana, Nijemaca, Mađara, Turaka i Francuza koji su u našim prostorima, daleko od svoje domovine, proizvodili i književne tekstove. Ne poznavajući ni sumarno ovu književnu djelatnost, razumljivo je da nismo mogli biti svjesni ni njezine povijesne zanimljivosti ni njezina mjesta u svakoj obuhvatnijoj procjeni hrvatske kulture. Jer ti naši navodni gospodari, barem kada ih se ovako sagledava i dok se zanima-mo plodovima njihova pera, ne djeluju nam osobito moćnički. Daleko od centara književne moći svojih naroda, daleko od gospodarskih situacija svoje domovine, bili su ovi ljudi ogleadni dvodomnici, ništa manje ogleadni od naših srodnih evropskih litalica-dvodomnika. I oni su, naime, pisali u okolnostima u kojima ih je okruživao nepoznati ili slabo poznati jezik, kada ih se za često krvave administrativne poslove plaćalo slabo i kad su ih domoroci gledali s nerazumijevanjem ili kad su ih bez razloga potcjenjivali.¹ Mnogi od ovih ljudi, ovih vojnika i činovnika, hodočasnika i svećenika, kada bi se vratili u svoju domovinu ostavljali bi zapis o nama, utiskivali bi u svoja nova djela nešto od onoga što su kod nas vidjeli ili spoznali. Nisu tako radili samo konzuli poput Francuza La Mairea iz XVIII. stoljeća² ili biskupi poput Talijana Beccadellija³, kada su morali zgotoviti službene izvještaje i voditi prepisku s prijateljima, niti su tako samo radili općinski učitelji i kancelari kada bi poput Giovannija Conversinija⁴ ili Filipa de Diversisa⁵ u pseudoznanstvenim raspravama proslavljali svoje poslodavce, već su književnih tragova ostavljali i ljudi koji su bili manje važni i koji su u kulturnim povijestima svojih naroda ostali potpuno zaboravljeni. Na taj način i oni ulaze u optiku hrvatske

¹ O vezama talijanske i hrvatske književnosti u XV. i XVI. stoljeću vidi Goleniščev-Kutuzov, I. N., *Il Rinascimento italiano e le letterature slave dei secoli XV e XVI.I/II*, uredili S. Graciotti i J. Křesálková, Milano 1973. Osobito je zanimljiv drugi svezak, u kojemu su opsežne bibliografije. Za ovu problematiku klasičan je izvor Torbarina, J., *Italian Influence on the Poets of Ragusan Republic*, London 1931. Usp. Cronia, A., *La conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millennio*, Padova 1958.

² Ljubić, Š., *Izveštaj gosp. la Maire, francezkoga konsula u Koronju, o Dubrovačkoj republici*, »Starine«, XIII, Zagreb 1881, str. 39—118.

³ Donati, L., *Di Ludovico Beccatelli, arcivescovo di Ragusa (1555—1560)*, Archivio storico per la Dalmazia, 5, 1928, str. 159—170; Torbarina, J., *Fragmenti iz neizdanih pisama nadbiskupa Lodovica Beccadellija*, »Dubrovnik«, 1, 1929.

⁴ Kniewald, D., *Joannes Conversini da Ravenna, dubrovački notar 1384—1387*, Glas SAN, 229, 1957, str. 39—160. (Usp. i stariji rad F. Račkog, u Rad JAZU, 74.)

⁵ Diversis, F. de, *Situs Aedificiorum Politiae et laudabilium consuetudinum incleptae civitatis Ragusij...* izd. V. Brunelli, Zadar 1882.

kulturne povijesti, postaju njezin organski dio. Ovom prilikom upozorit ćemo na jednog zaboravljenog Talijana koji je u XVIII. stoljeću živio u Kotoru, koji je ondje sastavio jednu rukopisnu antologiju i koji se, da ne zaboravimo i to reći, zvao Girolamo Panizzola.

Podataka o ovome Panizzoli nećete pronaći ni u talijanskim ni u našim nomenklaturama i priručnicima. Ipak ima jedno mjesto u starijoj literaturi na kojemu se spominje i taj Girolamo Panizzola. Pišući o književnom rodu starijih Kotorana, a obrađujući pjesnika Ludovika Paskalića, zapisao je 1811. godine Franjo Marija Appendini da se »in un libro manoscritto, e compilato da un certo Girolamo Panizzola per istruzione del suo figlio nella poesia Italiana fra sonetti dei migliori autori, che egli apporta« nalaze i dva Paskalićeva soneta.⁶ Rukopisno djelo Talijana Panizzole, uz čije je ime oprezni Appendini dodao ono neodređeno »certo«, nije do danas bilo poznato. Nitko nije znao gdje se nalazi rukopis što ga je biograf Appendini spominjao 1811. godine. Uz to u talijanskim zbirkama i arhivima, jednako kao i u kotorskim, nije se o osobi Girolama Panizzole moglo pronaći ništa. Nama je doduše bio poznat jedan talijanski književnik pijarist toga prezimena, ali on s ovim Panizzolom na privremenom radu u Boki kotorskoj nije, koliko znamo, imao nikakve veze.⁷ Ipak Girolamo Panizzola postao je za nas zanimljiv jer nam se odnedavno u rukama nalazi njegova rukopisna antologija o kojoj je govorio Appendini. Rukopis je uočen u Biskupskoj biblioteci u Kotoru.⁸ Tamo je stajao uz vlažni zid, pa mu je vlaga gornji dio na nekim mjestima toliko oštetila da se na prvoj stranici od imena Panizzola čita još samo »zola«. Rukopis je uvezan u kožu, veličine je 24,5 x 18, papir mu je kvalitetan, a pisan je kaligrafijom XVIII. stoljeća. Čini se da je ovaj rukopis nešto mlađi prijepis iz još starije matice, jer u tekstu ima mjesta koja su označena točkicama pa to ima značiti da je prepisivač prepisivao iz predloška koji bi, ako smo u pravu, bio autograf Girolama Panizzole sastavljen »per istruzione del suo figlio nella poesia italiana«, kako je o namjeni knjige točno zapisao Franjo Marija Appendini. Tako smo, eto, nakon 175 godina, ponovno došli u posjed rukopisne Panizzoline antologije koju je spominjao dubrovački biograf u svom djelu o književnicima Kotora.

⁶ Appendini, F. M., *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Dubrovnik 1811, str. 37.

⁷ Viñas, T., *Index bibliographicus CC.RR.PP. Matris Dei Scholarum Piarum qui in universo ordine pietatem litteras ac scientias scriptis suis florentes ornaverunt*, sv. III, Rim 1908—1911.

⁸ Na postojanje ovoga rukopisa upozorio nas je Msgr. Gracija Brajković koji je već nebrojeno puta svojom golemom informiranošću i marom zadužio našu znanost. I ovom mu prilikom najsrdačnije zahvaljujem na pomoći koju mi je pružio.

Panizzolina knjiga je antologija talijanske poezije izrađena za poduku sastavljačeva sina koji je odlazio na studije u Italiju i napuštao roditeljski dom. Prvi dio antologije njezin je predgovor, a tek onda slijede izbirani stihovi. Knjiga se otvara izborom Petrarčinih pjesama koje sastavljač postavlja na posebno mjesto i izvan podjele po širim razdobljima. Petrarca je za Panizzolu razdoblje, i njegova težina u kronologiji poezije jednaka je poglavljima u kojima se, kao u prvom, govori o pjesnicima do 1550. ili, kao u drugom, o onima do 1600. Za Petrarca u svom predgovoru Panizzola kaže da je »il principal Condottiere de' Poeti lirici Italiani venerato per tale da tutti i migliori Letterati d' ogni secolo«. Panizzola u nekoliko vrlo preciznih odrednica definira Petrarčinu poeziju, koja da ima eleganciju stila, čistoću jezika, osjećaja i misli, te da su te oznake i priskrbile pjesniku nadmoć nad svim drugim pjesnicima. Za Panizzolu Petrarca je »incomparabile«, i zato mu je rezervirano posebno poglavlje. Uostalom Panizzolina antologija započinje pjesmom kojom se otvara i Petrarčin *Canzoniere*, a zanimljivo je da ta prva Petrarčina i Panizzolina pjesma (Voi ch' ascoltate...) nije zastupljena u glasovitoj Gobbijevoj antologiji, u kojoj su prisutne upravo sve one pjesme koje od Petrarce uzima i Panizzola. Panizzola je svoju zbirku doživljavao kao zatvoreno djelo, pa mu se logičnim učinilo da ga otvori Petrarčinom uvodnom pjesmom u kanconjer. O tome da je pred Panizzolom stajala Gobbijeva antologija talijanske poezije svjedoče i naslovi poglavlja Panizzoline knjige, koji u potpunosti odgovaraju Gobbijevim. Tako i Panizzolina zbirka ima cjelinu u kojoj su »Rimatori dal 1550 sino al 1550«, a ima i dio »Rimatori dal 1550 al 1600«.⁹ Razumljivo, Panizzolin izbor ne slijedi Gobbija u svakom detalju. Njegova knjiga želi imati svoj vlastiti ritam ali i vlastiti stav o poeziji. O tom osobnom, iako naravno u svoje doba prilično raširenom stavu, antologičar iz Kotora ostavio je tragove ne samo u izboru pjesama nego i u tekstu svoga predgovora. U tom se predgovoru, u vidu pisma sinu, vrlo tečnim jezikom, bez suvišnih fraza i sa zamjernom kulturom, tonom koji nije familijaran, piše čitav mali

⁹ Gobbijeva antologija ima naslov *Scelta di sonetti e canzoni de' piu eccellenti Rimatori d'ogni Secolo*, a njezina prva dva sveska imaju naslove koji u potpunosti odgovaraju naslovima Panizzolinih poglavlja: I (*Rimatori antichi del 1400 e del 1500 sino al 1550*) i II (*Rimatori del 1550 sino al 1600 e del 1600*). Prvo izdanje Gobbijeve antologije tiskano je 1709, drugo se s manjim izmjenama pojavilo 1718, a treće 1727. U Biblioteci Historijskog arhiva u Dubrovniku čuva se jedan primjerak drugog izdanja Gobbijeve antologije, a primjeraka ovog djela nađe se i u drugim našim zbirkama. S antologijama talijanske poezije imali su naši pisci, ali samo u slučaju ako su pisali na talijanskom jeziku, već zarana sreće i bili su u njima manje više redovito uvrštavani. Tako je Dinko Ranjina bio predstavljen i u knjizi *Rime scelte da diversi eccellenti autori*, Venecija, 1563, a odatle je bio preveden i na francuski jezik. Usp. Torbarina, J., *Naš prilog evropskom petrarkizmu*, »Forum«, 4—5, 1974.

traktat o upotrebi poezije. Panizzola se naravno ograđuje od osobnog suda jer kaže da su sva djela što ih izabire prosuđivali najugledniji i najbolji kritičari Italije, ali ipak mu to ne smeta da ustanovi osobni antologičarski princip po kojem će izostavljati što je moguće veći broj ljubavnih pjesama, jer da bi one mogle kvartiti »buoni costumi de' giovani«. Panizzola je svjestan da ne može sačiniti valjanu antologiju talijanske poezije ako pri tom izostavi svu ljubavnu poeziju, ali je isto tako svjestan da postoje pjesme iz te grupe koje su lijepe i jedinstvene bez obzira na svoj predmet i koje su, kaže Panizzola, manje dvosmislene od drugih.¹⁰ Još je određeniji sastavljač ove antologije kad raspravlja o problemima nagrade za književni rad. Tu on nema lijepih riječi za ekonomsku stranu književnog posla, pa ističe da bi bilo bolje da su mnogi pisci svoj talent koristili za korisnije a ne za tako isprazne stvari. Čudno zvuče ovakve opaske o poeziji i pjesnicima, posebno kad ih izriče čovjek koji pokazuje dobro poznavanje književnosti. Ali ne treba zaboraviti da ove retke piše i čovjek koji je prije svega bio zabrinuti otac i koji se plašio da mu se sin ne bi posvetio poeziji umjesto da studira. Panizzola zna da je književni posao »uno studio nobile«, ali misli da su mu rezultati ponekad štetni. Ovaj osamnaestostoljetni Dundo Maroje neće zato propustiti da svoga Mara upozori na Ariostov slučaj, pa će mu usput citirati i pjesnikove stihove iz kojih jasnim izlazi da ovaj pjesnik od svoga pjesnikovanja nije zaradio ni toliko da bi mogao kupiti jedan ogrtač.¹¹ Iako sve ovo izriče u predgovoru, ipak će stari Panizzola na istim

¹⁰ U predgovoru svoje antologije o tom pitanju piše Panizzola ovo: *»Ho scelto da ogni Autore i Componimenti giudicati i migliori dai Critici più valenti, tralasciando moltissimi de gli Amorosi, i quali con pernicioso soavità corrompono i buoni costumi de' Giovani. Ben è vero, che v'ho inserito alcuni anche di tal fatta, o per la loro singolare beltà, e pregi, o perchè sono men lubrici degli altri. Badate alla frase, e alla condotta, non curando qualche sentimento, che fosse poco conforme alle pie istruzioni del vostro Precettore, e alla vostra giovanile modestia, che, al dir di S. Paolo, dee essere palese a tutti: essendo per altro una fatalità deplorata da varij savi, e giudiziosi uomini, che quasi tutti Italiani abbiano inutilmente versato in materie amorose, quando con maggior loro lode potevano impiegare il talento in cose più vantaggiose, e migliori. Vi avverto da Padre e tenevelo impresso altamente nell' animo che la Poesia d'ogni lingua, eccettuata l' Ebraica sacra, e uno studio bensì nobile, e vago, ma per se stesso inutile, se non se danoso onde Voi, che abbisognate d'un imp(iego) per vivere, e mantenervi onestamente, non dovete (...) la vostra applicazione, ma solo attendervi per passatempo nelle ore oziose, o quando avrete pienamente soddisfatte alle vostre incombenze.«* (Panizzola, rkp., str. 3—4.)

¹¹ Socijalnom položaju pisca posvećuje Panizzola ove gorke retke: *»Riflettete, che forse niun Poeta Italiano ha guadagnato cosa alcuna almeno di considerazione, per la Poesia, se non se qualche onore vano: anzi tutti anno molto pregiudicato a'loro affari, perdendo il tempo inutilmente, ed insieme il gusto alle cose di maggior premura. L' immortale Ariosto in un suo Capitolo ha lasciato scritto così:*

stranicama savjetovati svome sinu da stihove iz ove rukopisne zbirke nauči napamet jer da će mu oni davati pravo usmjerenje. Zato i nije slučajno što ovaj brižni otac prije nego sinu uputi svoj očinski »zbogom« ispisuje i latinsku izreku »Intelligenti pauca«, nadajući se da će lirski poticaji u putnom kovčegu njegova sina biti pravilno iskorišteni.

Drevni Panizzolin traktat o upotrebi poezije nastao je u XVIII. stoljeću, i to mu za našu kulturnu povijest daje posebnu važnost, jer iz njega se može očitati način na koji su ljudi onoga vremena u našim krajevima doživljavali poeziju. Uostalom Panizzolin tekst upućen sinu i sastavljačeva nada da će se mladić uz pomoć poezije lakše snaći u »teatro del gran Mondo«, govori mnogo ne samo o sastavljaču nego i o kotorskoj sredini u kojoj je on živio.¹²

Ono što nas u Panizzolinoj rukopisnoj antologiji najviše zanima ipak nije samo sastavljačeva upućenost u talijansku poeziju niti odmjeren stil njegove poslanice sinu. Mi smo, a to se ne bi smjelo zaboraviti, do podatka o postojanju ove antologije i došli uz pomoć Appendinijeva spomena s obzirom na zastupljenost hrvatskog pisca Ludovika Paskalića na stranicama Panizzoline knjige. Appendini naime tvrdi da su u Panizzolinoj knjizi dvije pjesme Paskalićeve.¹³ Istini za volju ova informacija nije potpuno točna. U kotorskoj se antologiji nalazi samo jedna Paskalićeva pjesma, i to na stranici 218. »Ecco descritta in lagrimosi versi«, ali je zato u istoj antologiji na strani 317. ispisana pjesma Dinka Ranjine »Perchè dal falso Amor...« Iz ovoga proizlazi da Franjo Marija Appendini kotorski rukopis nije imao u rukama nego da je do ove pogreške došlo zato što je preuzimao podatke od svojih kotorskih suradnika. Poznato je da su za Appendinija u Kotoru građu sakupljala dva književnika, i to Franjo Morandi i Marko Ivanović Moro.¹⁴ Tu, u njihovom posredovanju i u činjenici da Appendini

*Apollo tua mercè, tua mercè santo
Collegio delle Muse, io non possiedo
Tanto per Voi, che possa farmi un manto»*

(Panizzola, rkp., str. 4.)

¹² »Questi versi imparati a memoria vi daranno norma per dirigeri saviamente in questo proposito. Intelligenti pauca. Per fine vi desidero ogni felicità di vita, e buon esito ne' vostri studj più serij, i quali, dopo dio, debbono farvi comparire con qualche fregio nel Teatro del gran Mondo. Addio. (Panizzola, rkp., str. 4.)

¹³ Popović, M., *Nekoliko podataka o pesniku Ludoviku Paskvaliću*, Zbornik istorije književnosti SAN, 2, 1961, str. 49—64, Bibliografiju radova o Paskvaliću vidi u *Hrvatski latinisti*, sv. I, str. 571—573, 575; Od starijih radova temeljna je, premda prilično zastarjela, studija Đure Körblera, *Talijansko pjesništvo u Dalmaciji 16. vijeka, napose u Kotoru i u Dubrovniku*, Rad JAZU, 212, Zagreb, 1916; vidi i Torbarina, J., *Naš prilog evropskom petrarkizmu*, n. mj.

¹⁴ Podatke o dvojici Kotorana koji su prikupljali građu za Franju Mariju Appendinija vidi u knjizi Gracije Brajkovića i Miloša Miloše-

nije Panizzolin rukopis ni vidio, leži svakako uzrok spomenute pogreške. Ipak, ima u kotorskoj zbirci talijanskih stihova i mnogo važnijih tema! Nama se najznatnijom ukazuje činjenica da se u antologiju ovog Talijana, koji na tri stotine stranica izrađuje jedan suženi izbor talijanske poezije, držeći se spomenute Gobbijeve antologije i nekih drugih manjih izvora, uvrštavaju i pjesnici iz naših krajeva. Panizzola pokazuje tim izborom da mu je i te kako bilo stalo do književnog rada na tlu njegove druge domovine: Mletačke Dalmacije i Albanije. To da hrvatski pjesnici budu zastupljeni u talijanskim antologijama i nije bila osobita rijetkost. Stihova Bobaljevićevih, Paskalićevih, Monaldijevih i Ranjininih ima u antologijama s one strane Jadrana, ali to što su u izboru koji obasiže tri stotine stranica i nekoliko desetaka pjesnika, u antologiji koja trećinu prostora posvećuje Petrarci, zastupljena i dva hrvatska pisca, povećava važnost Panizzolina posla s obzirom na našu kulturnu povijest. Sve ovo nedvojbeno govori o Panizzolinoj asimilaciji s novom sredinom, a ako tome dodamo zastupljenost Della Case, koji je u Boki bio vizitator 1544, zatim Luigija Tansilla, koji je Boku kotorsku i opjevao,¹⁵ izići će pred nas još vidljivijim to da je Talijan Girolamo Panizzola doživljavao Kotor kao eminentno književni prostor. To što Panizzola ne pokazuje da mu je poznata i djelatnost pisaca iz Dalmacije i Dubrovnika na narodnom jeziku ne mora značiti da mu je ta dimenzija bila potpuno strana. Sastavljača ove zbirke nije na njezinim stranicama zanimao materinski jezik domaćina ili, bolje rečeno, on o svom interesu za tu problematiku nije ostavio traga, ali ako je pretpostavljati na osnovu indikacija s obzirom na zastupljenost Paskalića i Ranjine, onda je Panizzola, iako je Kotor osjećao dijelom talijanske kulture, ostavio i svjedočanstvo o tome da nije bio gluh na bilingvizam hrvatske lirike. Pokazao je Girolamo Panizzola kako mu nije bio u potpunosti nepoznat kulturni prostor u kojem se zatekao.¹⁶

Nad Panizzolinom antologijom suvremeni historičar ima mnogo otežnica. Mi doduše možemo biti zadovoljni što nam je sada u rukama onaj nekoć zagubljeni rukopis, možemo biti zadovoljni što se Panizzolin posao sa sigurnošću može datirati u XVIII. stoljeće i povezati s poznavanjem Gobbijeve antologije, ali ono što u svemu ovome smeta jest to da o Girolamu Panizzoli za sada ne možemo sa sigurnošću reći ništa osim onoga što se nalazi u njegovoj rukopisnoj antologiji, u njezinu predgovoru i izboru pjesama i pjesnika. A s obzirom da su među pjesnicima iz Panizzoline zbirke i dva

vića, *Poezija baroka. XVII i XVIII vijek. Antologija*, Titograd 1976, str. 359, 421.

¹⁵ Torbarina, J., *Pjesnički odjeci bitke kod Hercegnovoga (g. 1539)*, »Hrvatsko kolo«, XXIII, Zagreb 1941.

¹⁶ O nekim metodološkim pretpostavkama iz kojih je vjerojatno izrastao i Panizzolin doživljaj naše kulture vidi Vratović, V., *Mediterranska konstanta u književnoj kulturi hrvatskoj*, »Republika«, 7—8, 1973, str. 696—703.

hrvatska pjesnika koja su pjevala i na talijanskom, nad ovim se djelom valja prisjetiti i važnosti književnog bilingvizma u starijim epohama na području mletačke Dalmacije i Albanije. Književnost talijanskog izraza, kad je nastajala na našem tlu i kad su njezine retke ispisivali hrvatski pisci, više se ne može doživljavati kao plod talijanske kulture, nego u njoj valja vidjeti drugo lice naše kulturne stvarnosti, koja je s ove strane Jadrana prirodom stvari bila hrvatska čak i kada se ispisivala talijanskim jezikom. Bilingvizam našega tla, kako svjedoče i suvremeni talijanski istraživači, nije bio znak nikakove kulturne disonancije, i samo ga zlonamjerni kritičar takvim može razumijeti. Evo što o tom fenomenu piše Sante Graciotti: »Griješio je rodoljubni slavenski historičar ako je u okviru književne povijesti Dalmacije zanemarivao važnost talijanskog ili latinskog fenomena smatrajući ih tuđom kulturnom i kolonijalnom prisutnošću.«¹⁷ Zanimljivo je da nas jedan talijanski historičar mora upozoriti na oprez sa svojom vlastitom baštinom. Graciottijevo trijezno upozorenje ima za nas snagu svjedočanstva o potrebi da se bilingvizam Dalmacije, a trebalo bi zbog latinskog govoriti o trilingvizmu, tumači kao jedna od mogućnosti naše kulturne sredine da pokaže svoju visoku toleranciju i uklopljenost u trendove susjedstva. Panizzolin slučaj u ovom svjetlu dobija još više na važnosti, a rukopisna antologija ovog Talijana s boravkom u Kotoru predstavlja prilog ne samo talijanskoj nego i našoj kulturi i sveukupnosti kulturnog rada na prostoru koji su oduvijek naseljavali Slaveni a ne Talijani. Sve ovo ima važnost to više što je Girolamo Panizzola do danas ostao potpuno izvan interesa talijanskih historičara književnosti. On je njima bio nepoznat, jer je njegovo djelo, kako smo vidjeli, bilo izgubljeno. Uostalom on našim talijanskim kolegama nije bio poznat samo zbog jednog razloga: zato jer nije bio poznat nama samima, nama koji smo i bili čuvari (da li baš najsretniji!?) njegova djela.

Vrijedi u ovom kontekstu, a za kraj ove radnje, navesti i jedan od Panizzole mlađi antologičarski primjer zadarske provenijencije. I tu se radi o zbirci koju je pokušao ostvariti jedan Talijan, i tu se radi o pokušaju asimilacije pokrajinske književnosti, samo s tom razlikom što je Talijan Ferdinand Pellegrini bio u jeku hrvatskog narodnog preporoda izvrstan poznavalac našega jezika i njegove književne baštine. Pellegrini je u svom nacionalističkom žaru tridesetih godina prošloga stoljeća poželio na talijanski jezik prevesti dobar dio poznate mu starije hrvatske poezije. U tom poslu on je imao prilično uspjeha, i bio je od suvremenika prilično cijenjen,¹⁸ a njegovi prijevodi koji su izlazili u onodobnoj periodi-

¹⁷ Graciotti, S., *Per una tipologia del trilinguismo letterario in Dalmazia nei secoli XVI—XVIII, Barocco in Italia e nei paesi slavi del sud*. Ur. V. Branca i S. Graciotti, Firenze 1983, str. 321—346.

¹⁸ Ljubić, Š., *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč 1856, str. 249.

ci predstavljaju i danas svojevrsnu antologiju hrvatske poezije koja doduše nije nikada bila ukoričena. U prevodilačkom žaru dogodilo se tom Pellegriniju nešto vrlo čudno, nešto zbog čega ga u vezi s Panizzolinom antologijom i spominjemo. On je naime posegnuo za stihovima hrvatskog pjesnika Petra Kanavelića koji su mu bili poznati u jednom rukopisu. Ta se Kanavelićeva pjesma zvala *Kraljica sama pjeva u kamari ovu pjesan*.¹⁹ Pellegriniju naravno s obzirom na stanje znanosti početkom prošlog stoljeća i nije bilo poznato da je ta pjesma u stvari uvodna pjesma u Kanavelićevu tragikomediju *Vučistrah*, ali i bez toga ona mu se svidjela, i on je tu pjesmu kraljice Krunoslave preveo i 1837. godine tiskao u okviru svoje antologije »ilirskih pjesnika».²⁰ Tek danas, kada znamo da je čitav Kanavelićev *Vučistrah* prijevod i preradba s talijanskog, i tek sada kada znamo da je ova uvodna kraljičina pjesma prijevod uvodne pjesme u Cicogninijev libretto *Orontea* iz 1649. godine, izlazi nam jasnim što se to Pellegriniju dogodilo: on je naime, ne znajući hrvatske stihove koji su inače bili prevedeni s talijanskog jezika, vratio nakon 150 godina u njihov prvotni jezični medij.²¹ Tako se eto dogodilo da je Talijan Pellegrini iz Zadra, potvrđujući isprepletenost talijansko-hrvatskih veza, vratio jednu talijansku pjesmu iz 1649, a prevedenu na hrvatski 1682. godine, u talijanski jezik. Evo kako Cicogninijevi šesterici iz 1649: »Superbo Amore/Al mondo imperi,/Ma nel mio core/Regnar non speri« u Kanavelića 1682. postaju: »O silna ljubavi/svijem svijetom gospodi/ti uze ne stavi moj slobodi;/ da bi se u Pellegrinija 1837. pretvorili u: »Tu che orgoglioso domini/Sul mondo intero, Amore,/Mai non sperar l'imperio/Sul libero mio core/«. Mogli bismo navoditi još stihova iz ovog zanimljivog triptiha, ali bi svi oni pokazali da je Pellegrini bio nevješt pjesnik, što je u ovom slučaju možda bilo i manje važno od činjenice da je živio u nepjesničko doba.

Toliko o Ferdinandu Pellegriniju, koji pokazuje kako se antologičarski rad Talijana na našem tlu nikako ne iscrpljuje na onom kotorskom primjeru Girolama Panizzole. Panizzola nas je ovom prilikom, a u povodu obljetnice profesora Milana Ratkovića, zanimao samo utoliko ukoliko pokazuje smjerove kojima bi istraživanja starije hrvatske književne i kulturne prošlosti trebala kre-

¹⁹ Vidi ovaj rukopis danas u Historijskom arhivu Dubrovnik, Arhiv Arneri, rkp. 214, str. 11.

²⁰ Pellegrini je tiskao svoje stihove u okviru rubrike *Poesia illirica* u listu *Gazzetta di Zara*, br. 99, str. 389—390, Zadar, 9. XII. 1836. Pjesma se zove *Invettiva contro amore*. Na ovo upozorava Zlata Bojović u knjizi *Barokni pjesnik Petar Kanavelić*, Beograd 1980, str. 133, 188. Pellegrinijev je rukopis sačuvan u Naučnoj biblioteci u Zadru, 9535=ms. 40.

²¹ O talijanskim izvorima Kanavelićeva *Vučistraha*, te o Cicogninijevoj *Orontei*, vidi Novak, S. P., »*Vučistrah*« i *dubrovačka tragikomedija*, Split 1979, str. 57 i dalje.

nuti. Pred nama su, kako smo vidjeli, bibliotečni i arhivski uvidi, bez kojih nećemo moći naprijed, ali su pred nama i složeni metodološki problemi, koje ćemo morati riješiti e da bismo znali što nam je raditi s novim i slabije poznatim materijalom. Takav slabije poznati materijal prirodom stvari čest je na onim područjima naše struke koja su donedavno bila opterećena ideologiziranom sviješću. Za sada neka bude kazano da je rukopisna antologija iz XVIII. stoljeća, o kojoj smo do danas znali samo po Appendinijevom referatu, otkrivena u Kotoru, neka bude kazano da i dalje pred znanošću ostaje otvorena biografija sastavljača kotorske antologije Talijana Girolama Panizzole, i neka bude kazano da nam je bilo moguće sa sigurnošću utvrditi da je Panizzola poznavao glasovitu Gobbijevu antologiju iz prve polovice XVIII. stoljeća, pa nam ta činjenica pomaže u dataciji kotorskog rukopisa. Na koncu ostaje činjenicom da Panizzolin rukopis još jednom otvara osobito osjetljiv problem stvaralaštva na talijanskom jeziku u našim krajevima.

ZUSAMMENFASSUNG ÜBER PANIZZOLAS ANTHOLOGIE AUS DEM 18. JAHRHUNDERT

Die handschriftliche Anthologie der italienischen Lyrik, die der Italiener Girolamo Panizzola für die Bedürfnisse seines Sohnes ausgearbeitet hat, war bis heute nur durch eine Erwähnung von F. M. Appendini aus dem Jahre 1811 bekannt. Seit damals wird dieses Werk, das in Kotor in der ersten Hälfte des 18. Jhdts. entstanden ist, als verloren betrachtet. Bereits aus Appendinis Aufzeichnungen war es klar ersichtlich, daß in Panizzolas Anthologie auch einige Gedichte kroatischer Dichter in italienischer Sprache vertreten sind.

In dieser Arbeit berichtet der Autor von der kürzlichen Entdeckung dieser Anthologie; er macht auf deren Inhalt aufmerksam, und daß auch heimische Autoren darin vertreten sind; doch besondere Aufmerksamkeit schenkt er der Einleitung, in der Panizzola seine anthologischen Ausgangspunkte erläutert. Die Erkundung der Unterlagen, nach denen Panizzola seine Arbeit durchgeführt hat, verhalfen dem Autor nachzuweisen, daß Panizzolas wichtigste Quelle für die Sammlung und Auswahl der Lyrik, Gobbis bekannt Anthologie zu Beginn des 18. Jhdts. gewesen ist.

In dieser Arbeit wird auch das Werk des Italieners Panizzola in einen Rahmen ähnlicher literarischer Tätigkeiten fremder Dichter auf slawische Boden gestellt; und Panizzolas Arbeit wird auch mit den Übersetzungen des Italieners Ferdinand Pellegrini verglichen, der in Zadar, zur Zeit der Hochblüte des Illyrismus, eine Anthologie der kroatischen Poesie zu erstellen versuchte.